

Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki Çatışma Çözümüne Katılımı: Bir "Yaratıcı Arabuluculuk" Örneği*

HEND ELMAHLY MAHMOUD SULTAN

Doktora Öğrencisi,
Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü

DEGANG SUN

Prof. Dr.
Siyaset Bilimi, Şanghay Fudan Üniversitesi

Hend ElMahly Mahmoud SULTAN, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde doktora öğrencisidir. İleri düzeyde Arapça, Çince ve İngilizce ve temel düzeyde İspanyolca bilmektedir. Genç bir Sinolog olan Hend'in ilgilendiği araştırma konuları; Afrika Boynuzu'nda güvenlik, Afrika Boynuzu'nda Çin'in barış misyonu, ve Körfez güvenliğidir. Journal of West Asia and Africa, Journal of Contemporary Arab Affairs, Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies gibi önde gelen Çinli ve uluslararası dergilerde kapsamlı makaleleri yayınlanmıştır. Çince'den Arapçaya çevirdiği 6 kitabı bulunmaktadır.

Degang SUN, Şanghay Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde siyaset bilimi profesörüdür. Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (Routledge, Taylor & Francis) dergisinin Genel Yayın Yönetmeni'dir. Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Müdür Yardımcısı'dır. Harvard Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi'nde misafir öğretim üyesi (Eylül 2018-Eylül 2019), Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Kıdemli Uzman Üye olarak bulunmuş, ayrıca Oxford İslami Çalışmalar Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi'nde (2004-2005) misafir akademisyen olarak görev yapmıştır. İlgilendiği araştırma konuları; Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkiler, Ortadoğu'da büyük güçlerin stratejileri ve Çin'in Ortadoğu diplomasisidir. Mediterranean Politics, Journal of Contemporary China ve Africa Spectrum gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır.

ÖZ

Bu makalede, Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki çatışmaya, bölgedeki pratik çıkarlarını korumak için ihtiyatlı katılımıyla verdiği yanıt irdelenmektedir. Pekin, Darfur ve Güney Sudan'daki çatışmayı çözmek için büyük çabalar gösterirken yapıcı angajman ve yaratıcı arabuluculuk için yeni bir paradigma benimsemeye çalışmıştır. Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki çatışmaya yanıtı, bir yandan başka bir devletin içişlerine karışmama ilkesine riayet ederken bir diğer yandan da ulusal çıkarlarını koruma ve büyük güç kimliğini şekillendirme ikileminden etkilenmektedir. Bu makalede, Çin'in bölgedeki ulusal çıkarlarının türü ve kapsamı ile bunun Çin'in çatışmaya verdiği yanıt ve sürece katılım araçlarıyla olan ilgisi analiz edilmektedir. Çin'in çatışma çözümüne dahil olmasını yaratıcı arabuluculuğun karışmama ilkesiyle nasıl bağdaştığını açıklamak için çok taraflı güvenlik konularına iştirakinde yeni bir "yaratıcı arabuluculuk" kavramı ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk diplomasisi, çatışma çözümü, Çin, Güney Sudan, Sudan.

ÇİN-SUDAN İLİŞKİLERİNİN GEÇMİŞİ, Sudan'ın doğu limanlarının Ortadoğu ile ticarete açılan kapısı olan Tarihi İpek Yolu'na dayanmaktadır. İlişkiler 10. ve 15. yüzyıllar arasında gelişmiştir. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler Ocak 1959'da başlamıştır. Sudan, Sahra Altı Afrika'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) tanıyan ilk ülke olmuştur. 1989 askeri darbesinden önce, Sudan'ın yöneticileri, halkı ve seçkin kesimi arasında, Çin'in Sudan'ın uzlaşmasına ve kalkınmasına olan katkılarıyla ilgili olumlu bir algı vardı. Bu dönemde Çin, Sudan'a 95.6 milyon \$ tutarında kalkınma yardımı sağlamış ve Sudan'da tekstil endüstrisinin kurulmasına, yolların, köprülerin ve hastanelerin inşasına katkıda bulunmuştu (Large, 2008). Sudan aynı zamanda Çin'in Afrika ve Kızıldeniz'deki stratejik çıkarlarının desteklenmesine aktif olarak katkıda bulunmuştu.

1989'daki askerî darbenin ardından, Sudan'ın iç işleri Çin-Sudan ilişkileri üzerinde ciddi bir etkisi olan üç önemli aşamadan geçmiştir: 1) Askerî İslami rejim; 2) 2006'daki Darfur krizi ve Çin'in yanıtı; 3) 2011'de Güney Sudan'ın bağımsızlığı. Çin, 1989'den bu yana, Amerika

Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin uyguladığı uluslararası izolasyonu kırmak için yeni Sudan rejimiyle ilişkilerini güçlendirmeye önem vermiştir. Daha da önemlisi, Pekin, 1993'te petrol ürünlerinin, 1996'da ise ham petrolün net ithalatçısı haline gelmiştir. O zamandan beri, oluşan yeni durum, enerji arama, petrol ve doğalgaza yatırım için "dışarıya açılma" (going out) stratejisinin benimsenmesini gerektirmiştir. 1994'te, Sudan, kendi petrol sektörü hakkında bir ön araştırma yapması için Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne (China National Petroleum Corporation- CNPC) davette bulunmuştur. Başkan el-Beşir'in 1995'in sonlarında Pekin'e ziyareti sonucunda, Sudan'a düşük faizli yumuşak krediler sağlayan bir anlaşma yapılmış ve Sudan'da petrol kalkınmasını finanse etmeye yönelik bir sözleşme imzalanmıştır. Bunu takiben CNPC, Blok 6'da (Güney Darfur ve Kordofan'ın Al-Maması) operasyonlara başlamış ve 1996'nın sonlarında diğer petrol şirketleri de ortaya çıkmıştır. Mart 1997'nin başlarında, Güney Sudan'da petrol arama operasyonu başlamıştır; CNPC, üç petrol bloğu geliştirmek ve yatırım risklerini paylaşmak için Petronas, Talisman (sonradan

Arakis oldu) ve Sudapet ile bir işbirliği anlaşması imzalamıştır (Abdalla, Siti-Nabiha&Shahbuddin, 2013). Çin'in Sudan'daki ekonomik genişlemesi de "Darfur ve Güney Sudan'da terörün desteklenmesi ve insan hakları ihlalleri" mazeretiyle, uluslararası toplumun Hartum'a uyguladığı uluslararası izolasyonu kırmıştı. 12 Ağustos 1993'te, ABD Dışişleri Bakanlığı Sudan'ı "terör destekçisi devlet" ilan etti (U.S. Department of the Treasury, 2017). Hartum da Pekin'i cazip bir siyasi ve ekonomik ortak olarak görüyordu. Çin ile Sudan arasındaki ilişki karşılıklı olarak faydalıydı: Sudan, petrol endüstrisinin gelişiminde hızlı adımlar atmış ve Çin, teknik açıdan büyük uluslararası petrol şirketlerinin gerisinde kalan kendi petrol şirketlerinin teknik gelişimi için önemli test noktaları elde etmişti. Çin, Sudan'ın dış ekonomik ilişkilerinin "Asya"ya doğru yeniden yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Sudan'ın başlıca ihracat noktaları Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (1.71 milyar \$), Çin (611 milyon \$), Suudi Arabistan (600 milyon \$), Hindistan'dır (426 milyon \$). Başlıca ithalat merkezleri ise Çin (2.34 milyar \$), Birleşik Arap Emirlikleri (972 milyon \$), Hindistan (834 milyon \$), Suudi Arabistan (638 milyon \$) ve Rusya'dır (636 milyon \$) (OECD, t.y.).

Çin, siyasi çözümü, krizi ele almanın tek yolu olarak gördü ve BM-Afrika Birliği karma misyon güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmek üzere Sudan rejimine baskı yapmak için BM'deki nüfuzunu kullandı.

Ancak 2005'teki Darfur krizi, Çin'in ulusal çıkarlarını ve ulusal kimliğini, bir yanda karışmama doktrinine riayet etme ve Sudan'daki ulusal çıkarlarını koruma ile diğer yanda Pekin üzerindeki uluslararası baskı ve uluslararası

toplumda sorumlu güç olarak ulusal kimliğini güçlendirme arasında çıkmaza soktu. Uluslararası toplum, Çin'in Sudan'daki politikasını eleştirmiş ve iki ülke arasındaki petrol ilişkilerinin Sudan hükümetinin Darfur bölgesinde "soykırım" yapmasını desteklediğini ve teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Bu fikre göre, Sudan hükümeti, petrol gelirlerini silah satın almak için kullanıp Darfur'daki muhalifleri öldürmüş ve dolayısıyla Çin, bölgedeki halkın öldürülmesini dolaylı olarak desteklemiştir.

Çin, siyasi çözümü, krizi ele almanın tek yolu olarak gördü ve Birleşmiş Milletler-Afrika Birliği karma misyon güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmek üzere Sudan rejimine baskı yapmak için Birleşmiş Milletler'deki (BM) nüfuzunu kullandı. Pekin, kendini Sudan'ın iç işlerine derinlemesine müdahil olmaktan da uzaklaştırmaya başladı ve Hartum hükümetinin, Mısır Cumhurbaşkanı'na suikast düzenlemeye yönelik yaptığı varsayılan girişimler için uluslararası toplum tarafından cezalandırılmasının önünü açtı. Pekin, Hartum hükümeti aleyhinde üç BM Güvenlik Konseyi ilke kararının alınmasını kabul etti. Bunlar, Sudan üzerinde bir tür diplomatik tehdit ve baskı uygulanmasını içeren, 1044, 1054 ve 1070 sayılı kararlardır. Çin, aynı zamanda, 2005'te Kapsamlı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement- CPA) ile sonuçlanan, Sudan ile Sudan Halkının Kurtuluş Hareketi/Ordusu (Sudan People's Liberation Movement/Army-SPLM/A) arasındaki süreçte bir arabulucu rolü de üstlendi. 9 Temmuz 2011'de, Güney Sudan dünyanın en yeni ülkesi oldu ve Çin hemen bu yeni ülkeyi tanıdığını ilan edip Güney Sudan ile diplomatik ilişkiler kurdu.

Şurası açık ki Çin, Sudan ve Güney Sudan'da ekonomik fayda sağlamayı amaçlamaktadır ve dolayısıyla gönülsüzce de olsa çatışma çözümüne ilişkin siyasi sorumluluğundan ka-

çınması zordur. Çin'in arabuluculuk gayreti, ekonomik çıkarını azamiye çıkarıp siyasi girişimini asgariye indirmeye yönelik ihtiyatlı tedbirlerinin bir aynasıdır.

1. Uluslararası Çatışma Çözümünde Çin Usulü Yaratıcı Arabuluculuk Kavramı

Devletlerin denizaşırı topraklardaki çıkarlarını korumanın iki tür yöntemi vardır: Birincisi, bir devletin, çeşitli tehditlerle karşı karşıya olan ulusal çıkarlarını korumak için ev sahibi devletin rızası olmaksızın ve bazen de BM Güvenlik Konseyi'nin izni çerçevesinde güç kullanmasıdır. İkincisi ise, ev sahibi devletin rızasına dayanarak ve BM Güvenlik Konseyi'nin izni çerçevesinde, arabuluculuk, yapıcı müdahil olma, dolaylı angajman ve ilgili devletle istişare gibi diplomatik araçların kullanılmasıdır. Yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, uluslararası hukuk ve ev sahibi devletlerin rızası çerçevesinde denizaşırı topraklardaki çıkarları koruma hakkına dayanmaktadır. Çin'in yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin diplomatik araçları, başkalarının iç işlerine karışmama doktrinine bağlı olmakla birlikte, Sudan ve Güney Sudan'daki ulusal çıkarlarının türlerine (stratejik, siyasi, güvenlikle ilgili, ekonomik ve ideolojik) ve derecelerine (hayati, önemli, beka) dayanmaktadır.

Batılı akademisyenler arabuluculuk kuramı ile bu kuramın dinamiklerinin, kavramlarının ve yönteminin, ayrıca arabulucuların ve anlaşmazlığın taraflarının anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Bercovitch, 1991a; Bercovitch, 1991b). Arabuluculuk, çatışan tarafların, uluslararası hukuk veya devletin egemenliği çığnımeden harici tarafların müdahilliğini ve yardımını kabul ettiği müzakerelerin bir uzantısı ya da harici güvenlik aktörleri ve uluslararası örgütler tarafından meşru ve yaratıcı bir şekilde benimse-

nen düşük maliyetli ve esnek bir stratejidir. Arabuluculuğun başarısı, arabulucunun deneyimi ve verimliliğine ve çatışma hakkında tüm yönlerden başarılı bir muhakemeye bağlıdır. Bu nedenle, arabuluculuk süreci çoğu kez çatışmayı yönetmemekte ve çözememektedir. Nadiren olumlu sonuçlar getiren karmaşık bir süreçtir. Çatışmalar, arabulucuların hesaplamaları ve saikleri sonucunda kolaylıkla savaşa dönüşebilir. Bir bakıma, tüm harici aktörler resmî veya gayri resmî arabulucular haline gelebilir.

Bercovitch, arabulucuyu üç kategoriye ayırır: Kişiler, ülkeler ve kurumlar (örgütler). Uluslararası arabulucu, kaynakları ve diplomatik araçları vasıtasıyla çatışma sistemini etkilemeyi veya değiştirmeyi amaçlar. Bu kaynaklar, arabulucunun davranışını ve stratejisini göstermekte olup, iyi niyeti, yaratıcı uzlaşmayı, arabuluculuğu, yapıcı angajmanı, müzakereyi ve tahkimi içerir (Bercovitch, 1996; Bercovitch&Houston, 1996). Ravan da altı tür kaynağı veya sözde "etkileme kurallarını" ileri sürmüştür:

Ödül Kaynakları: Arabulucunun savaş halindeki taraflara, ekonomik yardım biçimindeki gibi, maddi taahhütler ve faydalar sağlayabilmesi.

Cebir Kaynakları: Arabulucunun, savaş halindeki tarafları çatışmanın çözümüne zorlamak için ekonomik nüfuzunu kullanması gibi, arabuluculuktan çekilme ya da bir veya her iki tarafı cezalandırma tehdidinde bulunması.

Referans Kaynakları: Arabulucu ile çatışan taraflar arasındaki ortak kimlik ve ideolojilerin kullanılması.

Deneyim Kaynakları: Arabulucunun çatışmayı yönetmeye ve çözmeye yönelik deneyimi ve üstün yeteneği.

Bilgi Kaynakları: Arabulucunun çatışmanın sonucunu değiştirebilecek değerli bilgiler sağlayabilmesi.

Meşruiyet Kaynakları: Meşruiyet kaynakları, çatışma kapsamında arabulucunun değiştirme veya etkileme hakkı olduğu, tarafların iç değerleriyle bağlantılıdır.

Bu kaynakların seçimi, çatışmanın ve savaş halindeki tarafların niteliğine, çatışma yönetiminin özelliklerine ve yöntemlerine de bağlıdır. Aynı zamanda, arabulucunun ev sahibi devletteki çıkarlarının türüne ve derecesine de bağlıdır. Devam eden çatışma arabulucunun çıkarlarını tehdit ettiğinde, arabulucu savunmacı bir tutum takınır ve hatta müşterek arabuluculuğa girer (örneğin Suriye krizindeki Rusya, İran ve Türkiye işbirliği).

Ayrıca iki tür arabulucu vardır: Negatif bir arabulucu, daha fazla kaosa yol açar veya diğer harici aktörlerin ya da diğer arabulucuların çıkarlarına zarar vermek için savaşan tarafların biriyle güvenlik ittifakları oluşturacak şekilde müdahil olur; pozitif bir arabulucu ise kendi çıkarlarını korumak ve uluslararası barış ve güvenlik ortamını geliştirip şiddetli çatışmaların neticelerini hafifletmek için çözüm arar. Özel saikler ise genellikle, sorunlu bir ülkede ticaret sıkıntılarının ve mülteci akımlarının çıkarlarını tehdit etmesi gibi, arabulucuların dolaylı etkilerinin azaltılmasıyla ilgilidir. Çıkara dayalı yaklaşımın yanında, insani kaygılar veya insan hakları da arabulucuyu, uluslararası toplumdaki statüsünü ve ulusal kimliğini güçlendirmeye yönelten önemli bir faktördür. Pozitif bir arabulucunun tarafsız olması beklenir ve adil bir çözüm önerir. Uluslararası prestijini kullanarak uzlaşma ve müzakereyi kabul etmeleri için savaşan taraflar üzerinde nüfuz sağlar ve çatışma sürecini etkili bir konuma getirir.

Sun ve Zoubir (2018), Çin'in, kendi güvenliğini ve siyasi çıkarlarını korumak için çatışma çözümünde proaktif bir arabuluculuk üstlendiğini savunmaktadır. Kuzey Kore nükleer so-

rununda yaptığı aksine Pekin, ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumak için Ortadoğu ve Afrika güvenlik konularında Yarı Arabuluculuk Diplomasisi'ni benimsemiştir. Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki yaklaşımı, tüm savaşan taraflara ekonomik yardım ve ithal mallar üzerinde daha düşük tarifeler gibi ticari imtiyazlar sağlamış ve tüm tarafların liderlerini Çin'i ziyaret etmeye davet edip, bazı durumlarda çatışan taraflar arasında bir anlaşmaya varılması için askerî yardım sağlamıştır. Pekin, çatışmayı çözmek istemeyen savaşan tarafları zorlamak için ekonomik güç ve uluslararası statü de kullanmıştır.

Bu çalışma, Çin'in Sudan ve Güney Sudan'ın çatışma çözümündeki müdahilliğini anlamak için yeni bir "yaratıcı arabuluculuk diplomasisi" kavramı ortaya koymakta ve bu kavramın dolaylı katılım, ihtiyatlı katılım, müzakere ve çok taraflı katılım dahil olmak üzere kademeli adımlardan geçtiği savını öne sürmektedir. Bu adımlar, Çin'in bölgedeki çıkarlarının türüne ve derecesine de bağlıdır. Ayrıca, çatışmanın ve savaşan tarafların niteliğinin değişken unsurları ve özellikleri, çatışma yönetiminin özellikleri (çatışmanın derecesi) de arabuluculuk diplomasisinin araçlarını etkilemektedir. Bu kavram, Çin'in başkalarının iç işlerine karışmama politikasının ana ilkelerine uyulmaksızın bu politikanın evrimini gösteriyor olmasına rağmen, Çin'in çatışma çözümündeki dinamik yaklaşımı hakkındaki tartışmalar, Çin'in çatışma çözümüne dinamik bir şekilde dahil olma sürecinin karışmama ilkesine hâlâ riayet edip etmediği konusunda pek çok soru işareti doğurmaya devam etmektedir; bu soru işaretleri başta, Çin'in denizasıırı topraklardaki artan çıkarları, stratejik bölgelerde BM barışı koruma misyonlarına artan katılımı, insanlık için ortak bir gelecek anlayışını paylaşılan bir toplumu gözetten yeni çağın yeni kavram

Tablo 1: Farklılaşan Çin ve Batı Arabuluculuk Diplomasileri

	Batı Arabuluculuk Diplomasisi	Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi
Arabulucunun İlgili Çıkarları	Güvenlik Çıkarları ve Stratejik Çıkarlar	Ticari ve Siyasi/Diplomatik Çıkarlar
Arabulucuların Tutumları	Proaktif	Duruma Göre Seçici Yaklaşım
Konumlar	Hükmedici	Katılımcı
Arabulucuların Roller	Öncü	Takip Eden
Arabuluculuk Süreci	Gündem Belirleyen	Gündem Değiştiren
Arabulucuların Başvurduğu Kaynaklar	Başlıca Kaynaklar	Diğer Kaynaklar
Başlıca Hedefler	Çatışmanın Çözümü	Çatışmanın Hafifletilmesi

Kaynak: Sun & Zoubir, 2016: 240.

ve çağrılar ve de çok taraflılığa ve kazan-kazan stratejisine dayalı yeni bir uluslararası sistemin oluşturulması gibi hususlara dayanmaktadır.

2. Sudan'da Darfur Krizini Çözmek için Çin'in Benimsediği Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Soğuk Savaş sonrasında, Çin-Sudan ilişkileri, özellikle enerji sektöründe olmak üzere ticaret ve yatırımın istikrarlı genişlemesiyle şekillenmiştir. CNPC, Sudan'da petrol sektörünün en büyük yabancı yatırımcısı olmuş ve en büyük yurtdışı projelerini almıştır. Küçük ölçekli Çinli özel işletmeler de Sudan piyasasına girmiş ve tarım, içecek, ayakkabıcılık ve girişimcilik gibi çeşitli sektörlerde yatırım yapmışlardır. Birleşmiş Milletler'e göre; Çin, Sudan'ın ticaret hacminin %64'ünden sorumludur. 1990 ile 2006 arasında, Sudan'ın Çin'e petrol ihracatı 266 bin 126 tondan 6.5 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 2005 ve 2006'da Çin, Sudan'ın toplam petrol üretiminin %47'sini ithal etmiştir (UN Comtrade Database, 2007). Ancak Çin'in ekonomik çıkarları Sudan'daki değişken güvenlik ortamından etkilenmişti. 2004'te isyancılar Çinli vatandaşları kaçırdı onları ülkenin güneyine göndermişler ve bu durum Pekin'i Sudan'ın çatışma çözümüne dahil olmaya itmiştir.

Çin'in Darfur krizine dahil, karışmama ilkesinin evrimi ile paralel olarak, yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli aşamalarından geçmişti.

• Pasif Katılım

Darfur krizinin başlangıcında Çin, krize doğrudan yanıt vermedi veya pek ilgi göstermedi. Sudan hükümeti, Pekin'i krizin yalnızca bir iç kaos olduğuna ve ordunun onu kontrol altına alabileceğine ikna etti. Uluslararası toplum bu iç kaosu "soykırım" olarak gördü ve rejimin Darfur'daki suçlarını kınadı. Çin, Sudan hükümetini dış müdahaleye karşı destekledi ve devlet egemenliğine saygının ve Sudan'ın iç işlerine karışılmamasının önemini vurguladı. Örneğin; Çin, Sudan'a yaptırımlar uygulanmasına ilişkin ABD destekli bir karar alınmasına yönelik BM tarafından planlanan yaptırımlara karşı direndi (Human Rights Watch, 2005). Birleşmiş Milletler'deki Çinli temsilciler, Darfur krizinin bir soykırım değil, Sudan Özgürlük Ordusu'nun (Sudan Liberation Army- SLA) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi'nin (Justice and Equality Movement- JEM) doğal kaynaklara ilişkin uyguladığı bir iç şiddet olayı olduğunu teyit ettiler ve Birleşmiş Milletler'e Sudan'daki Afrika Birliği (African Union-AU) barışı koruma misyonuna mali yardım sağlama çağrısında bulundular (Large, 2011).

- *Çifte Arabuluculuk*

Çin'in Darfur krizine müdahil olması, bu katılımı pasif bir tutumdan aktif bir tutuma dönüştürmüştür. Hartum'u ortak bir anlaşmayı ve barışı koruma güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmeye ikna etmek üzere, Sudan hükümeti ile uluslararası toplum arasında çok taraflı arabuluculuk oluşturulmuştur. Nisan 2004'te, Sudan hükümetinin İnsani Ateşkes Anlaşması'nı imzalamasından ve isyancı hareketlerin Darfur'dan çekilmesinden sonra, Sudan hükümeti, Afrika Birliği barış koruyucularının Darfur'da bir izleme misyonu (Afrika Birliği Sudan Misyonu [African Union Mission in Sudan- AMIS]), olarak konuşlanmasına izin verdi (De Waal, 2007). Muhalefet, Çin'in Hartum hükümetini desteklediğini vurguladı ve krizi Hartum'daki hükümetin iç işlerinin bir parçası olarak gördü. Olaydan sonra Çin hükümeti, Dışişleri Bakanlığı'nın öncülüğünde, Ticaret Bakanlığı'ndan ve CNPC'den temsilciler içeren bir değerlendirme misyonu gönderdi ve çatışmanın çözümü için yeni tedbirler önerdi. Çin, Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu'nun (United Nations Mission in Sudan- UNMIS) Darfur'u özerk bir bölge olarak belirleyen 2010 referandumunun planlamada rol almasını da destekledi. Pekin, 2006'dan itibaren, Sudan hükümetini 1706 sayılı BM kararını kabul etmeye ikna etmek için gösterdiği çabaları giderek artırdı. Pekin, tarafsız bir tutumun veya dostane ilişkilerin Darfur'da barış ve güvenliğe yönelik kararlı ilerleyişi baltalayacağı görüşündeydi. Devlet egemenliğine saygı göstermeye, özel ikna çabalarına ağırlık vermeye ve sürekli istişareye dayanan "müdahale etmeden etkileme" stratejini benimsedi. Özellikle Başkan Beşir'in isteklerine aykırı düşen, Darfur'daki Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarına (United Nations Peacekeeping Operations- UNPKO) olan desteği bu tutumunu yansıtıyordu. Bunun yanında, Çin temsilcileri ve kıdemli danışmanlar

resmi olarak, taşlaşmış Sudan rejiminin krizin çözümünü baltalayan politikalarını eleştirmiş ve çatışma çözümüne yönelik olmazsa olmaz tavsiyelerini vurgulamışlardı. Daha sonra Çin Başkanı Hu Jintao, Başkan Beşir'e Çin'in 1706 sayılı BM Kararını desteklediğine dair bir mesaj gönderdi ve Şubat 2007'deki Sudan ziyareti sırasında Sudan hükümetinin karma BM-Afrika Birliği barışı koruma misyonunu kabul etmesi konusundaki isteğini dile getirdi (Embassy of People's Republic of China in the Republic of Estonia, 2005).

Çin, Sudan hükümetini çatışma çözümüne ikna etmek için yaratıcı meşru arabuluculuk yöntemini kullandı; yaptırımlar ve askerî müdahaleler gibi sert siyasi araçlar yerine siyasi diyalog ve istişare çağrısında bulundu.

Çin'in çabaları, Sudan hükümetini BM-Afrika Birliği barışı koruma misyonunun konuşlanmasını kabul etmesi için ikna etmeye ve muhalefet gruplarını merkezi hükümetle müzakerelere girmeye yöneltmeleri için arabuluculuk aktörlerini ve uluslararası örgütleri teşvik etmeye odaklanmıştı. Muhalefet gruplarıyla teması olmaması nedeniyle Çin hükümeti, Sudan hükümetine büyük ilgi göstermiş, bunu yaparken de karışmama politikası taahhüdünün öngördüğü tarafsızlıktan daha az seviyede bir tarafsızlık sergilemiştir.

- *Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi*

Çin, Sudan hükümetini BM kararlarını kabul etmeye ikna etti ve Hartum üzerinde baskı uygulama konusunda daha akılcı ve proaktif bir hale geldi. Sudan rejimi, Afrika Birliği birliklerinin BM birlikleri ile değiştirilmesini ve Güvenlik Konseyi'nin özel toplantısına katılma davetini reddetti. Çin, Sudan hükümetini çatışma çözümüne ikna etmek için yaratıcı meşru arabulu-

culuk yöntemini kullandı, yaptırımlar ve askerî müdahaleler gibi sert siyasi araçlar yerine siyasi diyalog ve istişare çağrısında bulundu. Çin, Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu için 275 mühendislik birliği, 100 nakliye birliği ve 60 tıbbi personel ile Darfur'daki Afrika Birliği/BM Karma Operasyonu (United Nations-African Union Hybrid Operation in Darfur- UNAMID) için 315 mühendislik birliği sevk etmişti.

Çin'in girişimleri Hartum'u, 16 Kasım 2006'da Addis Ababa'daki Afrika Birliği genel merkezinde Darfur'daki durum hakkında yüksek düzey istişarede bulunmak üzere görüşme masasına oturmaya ikna etmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan da karma bir Afrika Birliği-BM barışı koruma gücü ve 22000 polis gücü konuşlandırılmasını önerdi. Ancak Sudan tutumunda diretti ve planı reddetti. Başkan Ömer El Beşir Çin-Afrika İşbirliği Forumu için Pekin'e geldiğinde, Çin Başkanı Hu Jintao Darfur'da barışa ve güvenliğe yönelik resmi bir çağrıda bulundu. Ayrıca Sudan hükümetine, Pekin'in Annan planını desteklediğini ve saygı duyduğunu belirten bir mesaj gönderdi (UN News, 2006).

Ayrıca çatışma çözümü için dört ilke önerdi: Sudan'ın egemenliğine saygı gösterme, bölgedeki yerel istikrarı muhafaza etme, eşitlik esasına göre siyasi diyalogu ve koordinasyonu destekleme ve son olarak Afrika Birliği'nin ve BM'nin krizdeki yapıcı rolünü güçlendirme (Pen, 2007). Çin, Darfur bölgesine yardım olarak 40 milyon Renminbi (RMB) sağlamaya karar vermiştir. Çin'in diplomasisi, bir elçi gibi mesajları iletmekten aktif iknaya ve uluslararası toplumla birlikte çalışmaya doğru giden bir değişim gösterdi (China Daily, 2007). Nisan 2006'da, Çin Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve Özel Temsilcisi Zhai Jun kıtayı ziyaret etti ve Hartum'u Annan planını kabul etmeye ikna etmek için yararlı çabalar gösterdi. Çin, krizin temelinde kalkınma sorun-

larının yattığını vurguladı. Bu sebeple Sudan hükümetinden kalkınma planını uygulamasını ve ülkenin ekonomik planını yeniden biçimlendirmesini istedi. Ayrıca uluslararası topluma Sudan'a mali yardım sağlama çağrısında bulundu.

165 Çinli barış gücünden oluşan bir grup, 11 Eylül 2018'de Çin'in merkezindeki Henan Eyaletinin başkenti Zhengzhou'dan Güney Sudan'ın başkenti Juba'ya gitmeye hazırlanıyorlar. (Xinhua)

ABD ve Batı ülkeleri, "Çin" Olimpiyatlarını boykot etmek için Çin'e karşı korkunç kampanyalar başlattı ve Hartum üzerinde daha kısıtlayıcı tedbirler uygulamaya karar verdi. Mayıs ayında Çin Büyükelçisi Liu Guijin bazı Afrika ülkelerini ziyaret etti ve çatışma çözümü için birtakım ortak görüşlere varmak üzere Sudan hükümeti, Arap Ligi, Afrika Birliği ve birçok Batı ülkesi ile görüştü. Çin, 2001'den beri Darfur krizi hakkındaki 22 BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın sekizinde çekimser kalmıştı. Haziran 2006'da, Çin hükümeti AMIS'e 3.5 milyon \$'lık bağışlar gibi mütevazı yardımlarla Darfur'a destek oldu. (Permanent Mission of the People's Republic of China to UN, 2008)

Bazı gözlemciler ve akademisyenler, Pekin'in iç işlerine karışmama doktrinini terk ettiğini ve Darfur'daki arabuluculuk rolünün Pekin'in geleneksel dış politikasının değişimini gösterdiğini iddia etmişlerdir. Ancak Çin'in Darfur'un çatışma çözümündeki yaratıcı arabuluculuk diplomasisi çok taraflı çabaları kapsamaktadır. Örneğin;

BM'nin ve Afrika Birliği'nin müşterek izni ve Sudan'ın rızası çerçevesinde barışı koruma güçleri konuşlandırılmıştır. Pekin, Sudan hükümetinin BM ve Afrika Birliği ile işbirliğindeki rolünü vurgulamış ve Afrika Birliği'nin üstlendiği göreve ayrıca dikkat çekmiştir. Buna ilaveten Çin, Afrika Birliği'ne yardım sağlamış ve Sudan hükümetini çatışma çözümüne zorlamak için ekonomik nüfuzunu kullanmıştır. 2011'de, Çin, Doha'da Özgürlük ve Adalet Hareketi ile Sudan hükümeti arasında imzalanan, Darfur'da Barış için Doha Belgesi'ni olumlu karşıladı ve Katar hükümeti ve Arap Ligi'nin devam eden çabalarını takdir etti.

Çin'in Darfur krizine yönelik yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli adımları, temel olarak stratejik ekonomik ve siyasi çıkarlardan etkilenmiştir.

Çin, Darfur'daki UNAMID barışı koruma operasyonu için 315 üyeli, çok işlevli bir mühendislik birimi konuşlandıran Afrika dışındaki ilk ülke oldu. UNAMID, çeşitli milliyetlerden 20.000'den fazla birlik, askerî personel, polis ve hizmetliyle, 2014 yılı verilerine göre 1.4 milyar \$'lık bütçe ile, BM Demokratik Kongo Cumhuriyeti Misyonu'nun (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo- MONUC) ardından dünya genelindeki ikinci en büyük barışı koruma misyonu oldu (UNAMID, t.y.). Bu adımlar, Çin'in Darfur'daki yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin, iç işlerine karışmama politikasında bazı gelişmelere yol açtığını ortaya koymaktadır. Fakat yaşanan değişim bu politikanın, Sudan'ın egemenliğine saygı, rejimi değiştirmeme ve ülkeye kaos getirmeme gibi temel ilkelerine halel getirmediğini kanıtlamaktadır.

10 Temmuz 2017'de, UNAMID, asker sayısını %44 ve polis sayısını %33 azaltmaya yönelik bir

planın uygulamaya konulduğunu duyurmuştur. Misyonu tamamlamak için hedef tarih 30 Haziran 2020'dir (United Nations, 2017). Çin, Misyon'a, temel olarak 24 saat hava devriyesi, savaş sahası keşfi, barışı koruyucu güçlerin nakliyesi, kurtarılan personelin tahliyesi ve hava malzemelerinin temini ile görevli dört Mi-17 helikopteri tahsis etti. Bugüne kadar, Darfur'a bağlı Çin helikopterleri 636 sorti yaparak 280 kişiyi kurtardı. Ayrıca 3800 yolcu, 220 ton yük taşıdı ve 16.6 tonluk silah ve cephane gibi tehlikeli mal teslimi yaptı (Yang, 2019).

12 Aralık 2018'de Çin, Darfur'daki bir yıllık barışı koruma misyonunda yer almak üzere 100 barış gücü askeri sevk etti. Temmuz 2019'da, 2. Çin Genel Maksatlı Helikopter Birimi'nin (CMUHU02) 140 askeri, BM barış madalyaları ile ödüllendirildi (Sudan Tribune, 2018a). Bu birim, kamplar, koruyucu çitler ve nöbetçi kuleleri inşa ederek, Darfur'daki toplum projelerinin yürütülmesini sağlayarak UNAMID'in altyapısının kurulmasına yardım etmişlerdir. En kayda değeri Güney Darfur'daki Nyala ve Doğu Darfur'daki Al-Da'een havaalanlarının geliştirilmesi ve bakımı olmuştur.

Haziran 2019'da, BM Güvenlik Konseyi, Darfur'da konuşlandırılmış barışı koruma gücünün geri çekilmesi konusunda ikiye bölündü. Rusya ve Çin Misyon'un devam etmesini desteklerken; Avrupalılar ve Afrikalılar ise Misyon'un sona ermesinden yana olmuşlardır. 2018'den bu yana, Sudan ordusunun Ömer el-Beşir'i Sudan Devlet Başkanlığından uzaklaştırmasından sonra Sudan'daki siyasi manzara ciddi biçimde değişmiştir. İktidarın Geçici Hükümet'e geçmesinden önce, bazı Avrupalı üyeler Sudan'ın söz konusu tarihte hükümetin mevcut olmamasına dikkat çekmiş; Çin ve Rusya ise, iç krizin yalnızca Sudan devletinin sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır.

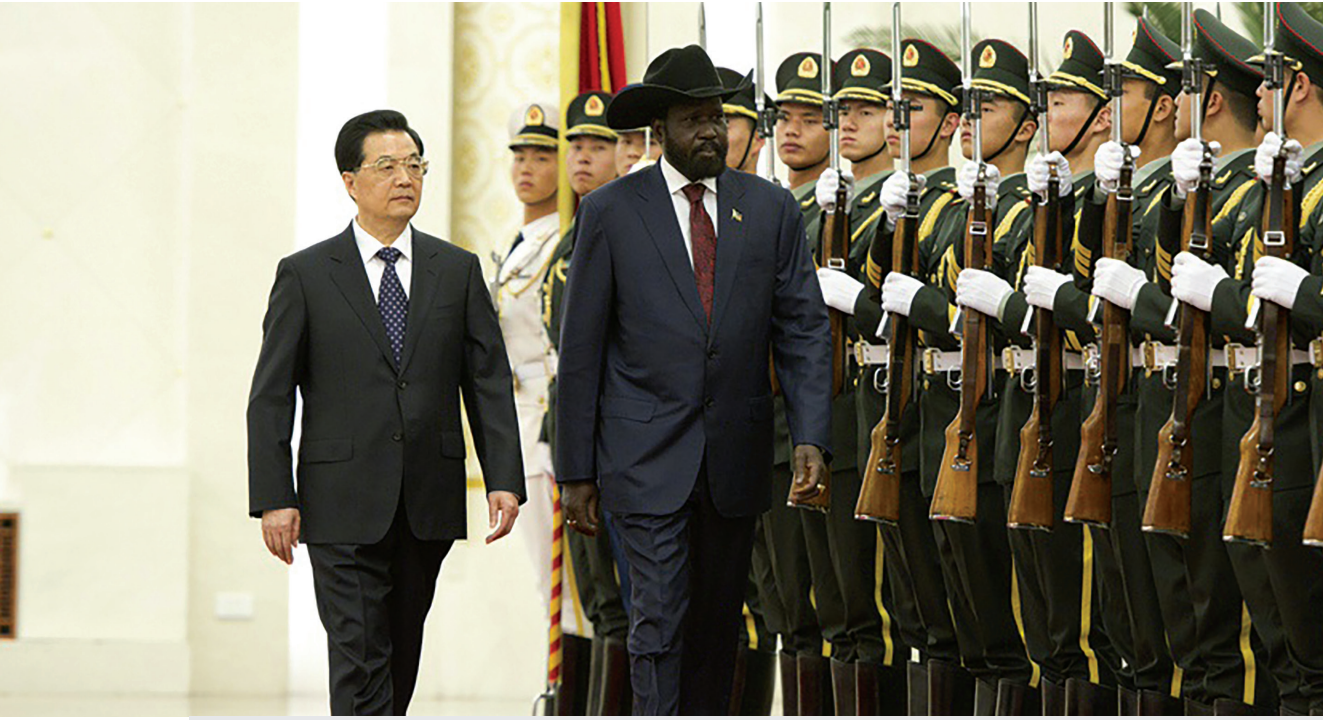
Çin'in Darfur krizine yönelik yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli adımları, temel olarak stratejik ekonomik ve siyasi çıkarlardan etkilenmiştir. Çin'in diplomasisi, Sudan'daki kısa vadeli kazançları uzun vadeli istikrarla ve diğer aktörlerin beklentisiyle uzlaştırmaya odaklanmıştır. Çin, şiddeti tırmandırmanın Sudan'daki ekonomik çıkarlarını tehlikeye düşüreceğinin ve Darfur'dan gelen mültecilerin ve isyancıların tehditleri devam ettiği sürece Darfur'da huzursuzluk olasılığının barışın tesis edilmesinden sonra Güney Sudan'a ulaşabileceğinin ve Çin'in Çad, Libya ve Etiyopya'ya uzanan petrol çıkarlarının etkilenebileceğinin farkındaydı. Bu nedenle Darfur'un istikrarının sırrı bölgesel güvenlikte saklıydı. Çin'in devlet egemenliğine saygısı ve Sudan'ın iç işlerine karışmayı reddetmesi Batı'nın bu politikaya karşı sert eleştirisine ve Pekin Olimpiyatları'nı boykota yönelik büyük bir kampanya başlatmasına neden olmuştu ki bu durum Çin'in uluslararası toplumdaki ulusal kimliği hakkında kaygı duymasına neden oldu. Çin, tek taraflı bir tutum benimsemedi veya kendini uluslararası toplumdan soyutlamadı; başka bir ifadeyle, Çin'in arabuluculuğu toplumla işbirliğine dayanmaktaydı ve çok taraflı çabaları desteklemekteydi.

3. Güney Sudan'ın Ateşkesinde Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Çin, kendini Afrika kıtasında bir ekonomik ortak olarak göstermeye önem vermiştir; ancak Güney Sudan ile Sudan arasındaki çatışma, Pekin'in Afrika Boynuzu'nun güvenlik işlerine müdahil olmasına neden olmuştur. Çin'in bölgedeki artan çıkarları ve kıtadaki BM barışı koruma operasyonlarına katılımıyla gelişen büyük güç diplomasi bu duruma sebep olmuştur. Nitekim, Güney Sudan'a yardım etmek üzere tarım uzmanların-

dan oluşan ilk tıbbi ekibini gönderdiği 1970'lerde Çin, Güney Sudan ile dostane ilişkilere sahipti. Ocak 2005'te Çin, 22 yıllık iç savaşı sona erdiren ve Güney Sudan'ın bağımsızlığına ilişkin referandumun yolunu açan Kapsamlı Barış Anlaşması'nın imzalanması sırasında Kuzey ile Güney Sudan arasındaki arabuluculardan biriydi. Mart 2005'te, yüksek düzey bir SPLM delegasyonu Pekin'e, iki taraf arasındaki ilk resmî temas olarak kabul edilen resmî bir ziyarette bulundu. Şubat 2007'de, Başkan Hu Jintao, Sudan ziyareti sırasında Başkan Yardımcısı Salva Kiir ile bir araya geldi ve kendisini ortak işbirliğini ve kalkınma projelerini görüşmek üzere Pekin'e davet etti (Zhang, 2011). Eylül 2008'de Çin, Juba'daki konsoloslüğünü açtı. Güney Sudan Hükümeti, 2005 anlaşmasının sonucunda 9 Temmuz 2011'de Sudan'dan bağımsızlığını kazandı.

Bunun üzerine Çin, doğrudan iletişim kanallarını güçlendirmek üzere Güney Sudan ile diplomatik temaslara başladı. Çin hükümeti referandumun sonuçlarına saygı gösterdi ve bu yeni ülkeyi tanıyan ilk ülkelerden biri oldu. Temmuz 2011'de, Çin Konut ve Kentsel-Kırsal Kalkınma Bakanı Jiang Weixin, Güney Sudan Devlet Başkanı'na tebrik mesajı yollayan ve ülke ile diplomatik ilişkiler kuran Başkan Hu Jintao'nun özel temsilcisi olarak Güney Sudan bağımsızlık kutlamalarına katıldı (Munene, 2019). Nisan 2012'de, Güney Sudan Devlet Başkanı Çin'i ziyaret etti. Pekin'deki Güney Sudan Büyükelçiliği, yatırım ve ticaret olanaklarını belirlemek üzere Juba ile Pekin arasındaki ilk yatırım forumuna ev sahipliği yaptı. Petrol, Kuzey ile Güney Sudan arasındaki zenginliklerin paylaşımı protokolünde çok önemli bir unsur olmuştur. CPA, mevcut sözleşmelere saygı gösterilmesini ve Güney Sudan'a güney petrol alanlarında üretilen tüm petrol gelirlerinin %50'sinin verilmesini öngörmektedir.

Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 24 Nisan 2012 tarihinde Pekin'deki Büyük Halk Salonunda Güney Sudan Cumhurbaşkanı Salva Kiir Mayardit'i ağırladı. (Xinhua)

Çin hükümetine gelince; geleneksel iç işlerine karışmama prensibine ve devlet birliğini korumada merkezi devletin uygun ve meşru rolüne bağlı kalmıştır. Siyasi bölünmeden kaçınarak siyasi istikrarın önemini kabul etmiş ve "rejim değişikliğini" savunan dış güçlerin müdahalelerini reddetmiştir. Ancak, Sudan'ın iç durumu, merkezî hükümetin tam yargı yetkisi ve devletin egemenliği üzerindeki kontrolünün zayıflığından dolayı sıkıntılıydı ki bu durum Darfur ve Güney Sudan'da silahlı çatışmalara neden oldu. CPA, SPLM'yi, isyancılardan oluşan bir yapıdan, merkezî hükümetle iktidarı paylaşan ulusal bir birliğe dönüştürdü. Bu anlaşma, Çin'in Güney Sudan ile müzakere ve iletişim sürecini başlatabilmesini sağladı.

Çin ile SPLM arasındaki siyasi iletişim, savaş zamanında Çin'in Hartum'daki merkezi hükümete siyasi, ekonomik ve askeri destek sağlamasından ve SPLM ile anlaşmayı reddet-

mesinden dolayı son derece hassastı. Ancak iki taraf da, karşılıklı fayda temelinde karşılıklı ihtiyaçları ve beklentileri geliştirmenin yolunu açan pragmatik çıkar noktaları bulmuştur.

4. Çin'in Sudan ile Güney Sudan arasındaki Çatışmada Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Petrol, Sudan ve Güney Sudan için hayati bir emtia olmakla birlikte, iki ülke, güneyin, petrol ihracatını kuzey limanları üzerinden göndermek için geçiş ücreti olarak ne ödemesi gerektiği konusunda anlaşamamışlardır. Bu nedenle, petrol üretimi, Güney Sudan'ın hem içeride hem dışarıda siyasi karışıklıklarla yüzleşmesine yol açmıştır. Sudan tarafından ekonomik baskıyı hafifletmek için kullanılan, 2012 Petrol Gelirleri Paylaşımı Anlaşması petrol boru hatlarını kullanmanın bedeli üzerinde doğan bir anlaşmazlıktan dolayı

duraklamaya girdi. Bu durum, Güney Sudan'a giden ve günde 350000 varil üreten boru hattının kapatılmasına neden oldu (Sudan Times, 2017).

Ocak 2012'de, Güney Sudan Hükümeti, petrol boru hatlarını kapatma yönünde radikal bir karar aldı ve iki taraf arasındaki ilişkiler o denli keskin bir biçimde kötüleşti ki Nisan 2012'de sınır ötesi gerilimleri arttı ve Heglig petrol sahasına Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (Sudan People's Liberation Army- SPLA) tarafından saldırılarda bulunuldu. Petrol tesisleri ağır zarar gördü ve üretim bir aydan uzun bir süre durdu; bu durum Sudan ve Güney Sudan'daki ekonomik krizi şiddetlendirdi. 27 Eylül 2012'de, Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ve Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir çatışmayı çözmek için varil başına 1 \$'lık görece düşük geçiş ücretleri öngören, işleme ve iletim harçlarının ise ticari tarifelere yakın olduğu bir dizi anlaşma imzaladılar. Bunun yanında, üç buçuk yıllık bir süre içerisinde Sudan'a ödenmesi gereken 3.028 milyar \$'lık geçici bir mali düzenleme yapılmıştır ve Sudan Limanı'ndan sevk edilen petrol varil başına 15 \$'lık bir bedelle transfer edilmektedir (United to End Genocide, 2012).

Ancak Eylül 2012 anlaşması hemen uygulanmadı. Çünkü Sudan, sınırların güvenliği konusunda anlamlı bir iyileşme görmek istiyordu. Sonunda bu açmazın üzerine gidildi ve Güney Sudan'daki petrol üretimi Nisan 2013'te yeniden başladı. Eylül 2013'te, Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir, çatışmaları çözmek ve işbirliğini pekiştirmek üzere bir zirve için Sudan'ı ziyaret etti. Zirve, iki ülke arasındaki ilişkilerde anlamlı bir iyileşmeyi de beraberinde getirdi. Ancak Sudan ve Güney Sudan'ın güvenlik sorunları, devletler arası çatışmalardan devlet içi çatışmaya dönüşmüştü. Güney Sudan, kötüleşen ekonomik koşulların sonucunda başkaldırılarla karşılaştı ve 2013'te de iç savaş patlak verdi.

Güney Sudan kuzeyden bağımsızlığını ilan ettiği için Çin, iki ülkeyle de iyi ilişkiler sürdürmek istemiştir.

Çin, deniz aşırı topraklardaki çıkarlarından ve vatandaşlarından dolayı bölgenin istikrarına ve huzuruna daha fazla ilgi göstermektedir. Sudan'la boru hattı ücretleri üzerindeki müzakerelerde Juba'nın konumunu desteklemek için Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne ve ortaklarına baskı yapmak üzere Güney Sudan, egemen bir devlet olmasıyla kazandığı siyasi nüfuzunu kullanmıştı. Güney Sudan Hükümeti (Government of Southern Sudan- GRSS) ile Pekin arasında iyi ilişkilerin gelişimine rağmen, Çin, Sudan ile Güney Sudan arasındaki petrol tedarikini tehdit eden, iki ülke arasındaki petrol geçiş harçlarına dair anlaşmazlıklara müdahil oldu. Güney Sudan kuzeyden bağımsızlığını ilan ettiği için Çin, iki ülkeyle de iyi ilişkiler sürdürmek istemiştir. Fakat çıkan anlaşmazlıklar Çin'in iki ülkeyi dengeleme kabiliyetini sınamıştır. Çin, her iki tarafı anlaşmayı uygulamaya davet etmiştir. Petrol tedarikini tehdit eden, petrol sevkiyatları arasındaki geçiş ücretleri konusundan kaynaklanan iki hükümet arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere Afrika eski özel temsilcisi Liu Guijin'i gönderdi. Güney Sudanlı yetkililer, Çin-Malezya petrol şirketi Petrodar'ın başkanını sınır dışı etti ve Çinli petrol şirketlerini, Güney Sudan'ın bir Petrodar boru hattı aracılığıyla ihraç ettiği petrole el koyan Sudan'a yardım etmekle suçladı.

SPLA, Sinohydro'da bir karayolu inşaatında çalışan yirmi dokuz Çinli vatandaşı kaçırdı. Petrol üretimini durdurma kararı, Sudan'ın petrole bağımlı ekonomisinde gelirlerde ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılda (GSYİH) büyük bir açığa ve

hükümetin petrol gelirlerinin %90'ından fazlasını anında kaybetmesine neden olmuştu. Karar, aynı zamanda Güney Sudan'da birbirine bağlı bir dizi ekonomik ve mali, siyasi, insani ve güvenlikle ilgili krizlere yol açtı. Mart 2015'te, Juba, dünya ham petrol fiyatlarının varil başına 30 \$'ın altına düşmesinden dolayı petrol geçişinin mali sonucunun azaltılmasını talep etti. Fakat kendisi de ekonomik krizde olan Sudan bunu reddetti. Aralık 2016'da, Sudan ve Güney Sudan petrol bakanları Hartum'da güney petrol geçiş ücretlerinin revizyonu konusunda görüşmeler yaptılar. (Sudan Tribune, 2016).

Güney Sudan'ın üretimi, bağımsızlık sonrasında mevcut olan 350.000 günlük varil adedinden (barrels per day- BPD) 150.000 BPD'ye düştü. Bu duruma, ülkede Aralık 2013'te Başkan Salva Kiir ile eski Başkan Yardımcısı Riek Machar'ın liderliğindeki isyancılar arasında iç savaşın patlak vermesi sebep olmuştur. Sudan ve Güney Sudan, yüksek düzey Afrika arabuluculuğunun destekleriyle, Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da 2012'de imzalanan bir petrol anlaşmasını da içeren birtakım anlaşmalar imzaladı. Eylül 2017'de, Hartum ve Güney Sudan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmayla, güneyde faaliyeti durmuş olan petrol sahalarını yeniden aktifleştirmek için her iki tarafın Hartum'un güneydeki petrol sahalarına teknik yardım ve elektrik sağlayacağı konusunda uzlaşıldı (Sudan Tribune, 2018b). Ağustos 2019'da, Güney Sudan Petrol Bakanı, ülkesinin petrol üretimini 6 bin varil artırarak toplam üretimi günde 180 bin varile çıkardığını açıkladı. Bu artışın, ülkenin kuzey bölümlerindeki güvensizlik nedeniyle altı yıl önce kapatılan Manga sahasındaki 1. ve 2. bloklar da petrol üretimine yeniden başlamasından sonra elde edildiğine dikkat çekti (Sudan Tribune, 2019).

5. Güney Sudan'ın İç Savaşında Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi (2013-2019)

Çin, kendini Güney Sudan çatışma çözümüne yeni katılan bir taraf olarak görmüştür. Yatırımlarının ve vatandaşlarının korunması, Aralık 2013 ortalarından itibaren Çin'in çatışmaya verdiği yanıtın bir parçası haline geldi. Çin ile Güney Sudan arasındaki ikili ticaret 2012'de 534 milyon \$'a ulaştı. Güney Sudan'da enerji, mühendislik, telekomünikasyon ve altyapı dahil olmak üzere 140'tan fazla Çinli şirketin kaydı bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra (Xinhua, 8 Ekim 2013) iç savaştan önce Güney Sudan'da 23000'den fazla da Çinli mukim bulunuyordu (African Development Bank Group, 2013). Çinli şirketler ve işçiler soyulmuş, kaçırılmış, küçük suçlar ve mal tehditleriyle karşılaşmışlardı. Çinli yetkililer, geri çekilmenin kendi ulusal çıkarları lehine mi olacağı yoksa kayıpların denizaşırı topraklardaki çıkarlarına zarar mı vereceği konularını tartıştılar. Çin yönetimi, Libya deneyiminin, petrol sahalarını terk etmenin ve diğer yatırımların büyük bir hata olduğunun farkına varmıştır. Güney Sudan'ın ekonomisi büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanmaktadır. Dünyanın en büyük petrol şirketlerinden biri olan CNPC, ülkedeki iki ana petrol konsorsiyumunun yaklaşık %40'ını kontrolünde bulundurmaktadır (Kuo, 2017).

Bu nedenle, Çin, Güney Sudan Hükümeti'ne petrol sahalarını koruması ve düşmanlıklara son verip ateşkes uygulaması için yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin baskı unsuru olarak ekonomik nüfuzunu kullandı. Çin'in katılımı, Güney Sudan'ın ekonomisinin ve güvenliğinin geleceğini korumak için sorumluluk bilinciyle üstlenilen bir rol olarak da düşünülebilir. Sorumluluk bilinciyle hareket eden bir büyük ülke olarak Çin'in Güney Sudan'da çatışma çözümündeki arabuluculuğunun diplomatik araçları, uluslararası ve bölgesel ör-

gütlerle işbirliğidir. Bu bağlamda Çin'in kaynakları; ekonomik nüfuz, insani yardım ve Çin barışı koruma güçleridir. Pekin, Güney Sudan'daki siyasi ve ekonomik nüfuzundan faydalanarak hükümeti ve isyancı grubu aynı masaya oturtabilmiştir.

Güney Sudan'daki Çin barışı koruma piyade taburu lideri Yu Peijie, 30 Nisan 2018'de Juba, Güney Sudan'da çocuklarla şarkı söylüyor. (Xinhua)

Güney Sudan iç savaşının patlak vermesinden sonra, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi (2013), Aralık 2013'teki Suudi Arabistan ziyareti sırasında Çin'in, Güney Sudan hükümeti ile isyancı gruplar arasındaki barış ve güvenlik müzakerelerini sürdürmek için çabalar göstereceğinin altını çizdi. Ocak 2014'te, Wang Yi (2014), Etiyopya'da Güney Sudan'ın çatışan taraflarının temsilcileriyle buluştu. Güney Sudan'ın istikrarının ve gelişen ekonomisinin önemini dile getirerek, Güney Sudan Hükümeti'ne ve isyancı gruba derhal ateşkes ilan edip çatışma dalgasını sonlandırmak için barış görüşmelerini başlatma çağrısında bulundu. Ağustos 2014'te Çin, iç savaş sona erdirmek için dört maddeli bir çözüm önerisinde bulundu ve daha sonra Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi'nin (Intergovernmental Authority on Development- IGAD) angajmanını destekledi. Ocak 2015'te Pekin, Hartum'da

Güney Sudan'ın çatışan tarafları, Etiyopya, Sudan ve IGAD'ın yer aldığı bir toplantı düzenledi. Bu toplantı, Sudan'ın Güney Sudan isyancılarını desteklemesinden doğan Sudan - Güney Sudan ilişkilerindeki anlaşmazlıkları çözmeye yönelik bir girişimdi.

Pekin, petrol altyapılarını korumaya, Sudan ve Güney Sudan ile ekonomik çıkarlarını bütünleştirmeye ilişkin taahhütlerini dile getirmiştir. Çin, Mayıs 2011'de, harici aktörlerin Sudan ile Güney Sudan arasında Abyei'deki çatışmaya karışma teşebbüslerini durduran BM ve Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi bildirisinde olduğu gibi, bölgesel örgütleri çatışma çözüm yöntemlerini tartışmaya çağırdı.

İç savaşın patlak vermesinden itibaren Pekin, Güney Sudan Hükümeti'ne isyancı grubu püskürtmek ve petrol tesislerini güvenlik altına almak için askerî destek sağlamıştır. Finans ve Ekonomik Planlama Bakanlığı'na göre, GRSS, Çin Kuzey Endüstrileri Grubu'ndan (China North Industries Corporation- NORINCO) yaklaşık 46.8 milyon \$ değerinde silah tedarigi almıştır. İsyancı grup, petrol tesislerinden bazılarını imha etmiş ve diğer tesislere saldırıp bunları imha etme tehdidinde bulunmuştur. İsyancılar ve hükümetle müzakereler yoluyla Çin, sorunlu Büyük Nil bölgesindeki petrol tesislerini korumaya çalışmış ve petrol altyapısını güvenlik altına almak için mali destek sağlamıştır. Askerî destek, Çin'in Güney Sudan'ın çatışma çözümündeki arabuluculuğu hakkında pek çok tartışma ve şüphe doğurmuştur. Nisan 2014'te, Juba'daki Çin büyükelçiliğinden yapılan açıklamada, Pekin'in silah anlaşmasının geri kalanının uygulanmasını durduracağını belirtmiş ve Çin Dışişleri Bakanı, Pekin'in Güney Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu'na bir tam piyade taburu sevk edeceğini duyurmuştur (Zhao, 2014). Büyükelçi Zhong Jianhua 27 Aralık 2013'te Güney

Sudan'daki özel bir IGAD oturumuna katılmak üzere Kenya'ya geldi ve daha sonra Güney Sudan ve Etiyopya'yı ziyaret edip Çin'in barış görüşmelerini sürdürme amacında olduğunu ve sorunlu alanlardaki petrol tesislerinin, Çinli vatandaşların ve yatırımların korunmasını istediğini dile getirdi. Temmuz 2018'de, Güney Sudan Devlet Başkanı, IGAD Zirvesi sırasında isyancılarla bir barış anlaşması imzalamıştır (United Nations, 2019). Çin, taraflara anlaşmanın uygulanmasını hızlandırma ve bölgedeki çatışmayı sonlandırma çağrısı yapmıştır. Güney Sudan'daki Çin Büyükelçisi şu sözleri dile getirmiştir: "Pekin, Güney Sudan'da barış ve istikrarı yeniden sağlama çabalarını destekliyor ve Güney Sudan'daki ilgili tarafların şahsi sorunlarını bırakıp halkın çıkarlarına odaklanabilmesini, barışı tesis edebilmesini, barış anlaşmasına riayet edip bunun uygulanmasını hızlandırabilmesini ve bölgede kalıcı barışı elde edebilmesini içtenlikle ümit ediyor" (China Daily, 2019). Juba'da iç savaşın patlak vermesinden bu yana, Çin, 10 milyon \$'ı Dünya Gıda Programı'na (World Food Programme- WFP) ve diğer gıda ve tıbbi yardımlar dahil olmak üzere en az 49 milyon \$'lık insani yardım sağlamıştır (FOCAC, 2018a).

İnsan hakları açısından Çin, görünür ve etkili katkılarda bulunmuştur. Örneğin, Pekin bir Juba Eğitim Hastanesi ve bir de ayakta tedavi ve acil merkezi inşa etmiştir. Şubat 2017'de, iki taraf, Juba Hastanesi'ni geliştirmek ve Güney Sudan'ın Rumbek şehrindeki Care Mayardit Kadın Hastalıkları Hastanesi'ni restore etmek için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma, Çin hükümetinin Güney Sudan'ın sağlık sektörünü iyileştirmeyi taahhüt ettiği 33 milyon \$'lık tıbbi yardımın bir parçasıdır. 2017'de Çin, Güney Sudan'a 100 milyon RMB değerinde acil insani yardım amaçlı gıda bağışında bulundu ve Güney Su-

dan'daki acil duruma hızlı yanıt verebilmek için WFP'ye 5 milyon \$ değerinde katkı sağladı.

Eylül 2018'de, Çin-Afrika İşbirliği Forumu (Forum on China-Africa Cooperation- FOCAC) Pekin Zirvesi'nin bir yan etkinliği olarak Devlet Başkanı Salva Kiir ile yapılan toplantıda, Başkan Xi Jinping, Çin Hükümeti'nin Güney Sudan'a 100 milyon RMB değerinde acil insani yardım sağlayacağını duyurdu (FOCAC, 2018b). Ocak 2019'da WFP, Güney Sudan'daki gıda yardımını desteklemek ve sürdürmek için Pekin'den 7 milyon \$'lık katkıyı memnuniyetle karşıladı. Nisan 2019'da iki taraf, Gore Nehri Köprüsü'nü ıslah etmek ve köprüyü Wau'ya bağlayan 1.48 kilometrelik bir yol inşa etmek için Güney Sudan'a bir hibe verilmesini içeren iki altyapı geliştirme anlaşması imzaladı (Al Ain, 2019). Çin ayrıca, ülkenin en büyük halk sağlığı tesisi olan Juba Eğitim Hastanesi'ni geliştirmek ve modernize etmek için bir hibe sağladı. Bu yatırımlar sonucunda Juba, başkenti ve diğer şehirleri bağlayan yol inşaatı projelerini desteklemek için Çin İhracat-İthalat Bankası'na petrol miktarını üç katına çıkardığını duyurmuştur.

Çin, Güney Sudan'da barışı koruma operasyonunda da önde gelen bir rol oynamıştır. Örneğin, Aralık 2015'te Çin, Güney Sudan'daki UNPKO'lara, barışı koruma operasyonuna giden 700 askerlik ilk taburu göndermiştir. Ayrıca Güney Sudan'da hem yerel mültecilere hem de barışı koruma güçlerine tıbbi yardım sağlayan tıbbi personel, mühendislik birimleri ve irtibat görevlileri dâhil olmak üzere 350 barışı koruma birimi konuşlandırmış ve uluslararası insani yardım örgütlerine lojistik destek sağlamıştır.

Sonuç

Çin'in Sudan ve Güney Sudan'ın çatışma çözümlerine müdahil olmasını analiz eden bu

makale, yeni "yaratıcı arabuluculuk diplomasisi" kavramını gündeme getirmektedir. Bu arabuluculuk, çatışmaları ele almak ve çatışan tarafları müzakere masasına oturtup barışçıl bir çözüme ulaşmak için diplomatik kaynaklara (ekonomik nüfuz, Çin'in Birleşmiş Milletler'deki rolü, kalkınma ve askerî yardım, çoklu işbirliği çabaları) dayanmaktadır. Bu arabuluculuk, Çin'in bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlamakta ve iç işlerine karışmama politikasının temel ilkelerine riayet etmektedir.

Yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, Çin'in bölgedeki çıkarlarının derecesini ve türünü temel alarak belirlenen arabuluculuk araçları olarak da adlandırılan kademeli adımlardan geçmiştir. Çin'in arabuluculuğu, dev yatırımlarını ve vatandaşları korumaya odaklanan pragmatik arabuluculuk veya özel arabuluculukla, iki ülkenin ekonomisini sürdürmek ve Afrika Boynuzu'nda bölgesel bir güvenlik ortamı sağlamak için çatışmayı çözmeyi içeren genel arabuluculuğu birleştirmektedir. Çin'in Afrika'nın güvenlik meselelerine müdahillliği, kendi ulusal çıkarları ve ulusal kimliğiyle bağlantılı olan dinamik bir süreçtir. Kullandığı diplomatik araçlar, çatışmanın ve savaşı tarafların niteliğinin değişkenleri ve bu tarafların özellikleri ve de çatışmanın derecesi ile ilgilidir. Bu nedenle, Sudan ve Güney Sudan'daki yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, Çin'in ulusal çıkarlarıyla yakından bağlantılı olan karışmama politikasının temel ilkesine bağlı kalmıştır. Ayrıca bu diplomasi, çok taraflılığa, bölgesel ve uluslararası çabalara, BM barışı koruma misyonlarına katılıma, siyasi diyaloga ve istişareye vb. yöntemlere dayanmaktadır.

Çin'in tüm çatışan taraflarla işbirliği yapması, Sudan hükümetini çatışmayı çözmeye zorlamak için cebri kaynaklar kullanmış olması ve petrol tesislerini korumak için askerî yardım sağlamış olması gibi bazı değişikliklere rağmen

Pekin, ev sahibi devletin egemenliğine saygı göstermeyi amaçlayan, rejimi devirme veya kaos yayma amacı gütmeyen, temel ilkelere ve "başkalarının iç işlerine karışmama" doktrinine riayet etmiştir. Ancak Çin'in arabuluculuğu, Pekin'in denizasıırı topraklardaki çıkarlarının türü ve derecesi, çatışan taraflar arasındaki çatışmanın türü ve derecesi ile yakından bağlantılı olan dinamik bir süreçtir. Bu nedenle, Afrika kıtasında, uluslararası toplumda ve bölgedeki diğer harici güvenlik aktörlerinin politikalarında meydana gelen değişimler ve Çin'in Afrika'daki artan çıkarları ile birlikte, tüm bu gelişmeler, bu süreç üzerinde bir etkiye sahiptir. Afrika Boynuzu'ndaki yeni bir çözüm tarafı olarak, Çin'in yaratıcı arabuluculuğu denyseldir ve ihtiyatlı bir şekilde giderek daha fazla uygulanacaktır. 🌸

Kaynakça

- Abdalla, Y. A., Siti-Nabiha, A. K. & Shahbudin, A. (2013). Examining the Regulatory Frameworks for the Oil and Gas Industry in Sudan. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 15(1), 1-23.
- African Development Bank Group. (2013). South Sudan: An Infrastructure Action Plan- A Program for Sustained Strong Economic Growth. https://www.afdb.org/sites/default/files/documents/projects-and-operations/south_sudan_infrastructure_action_plan_-_a_program_for_sustained_strong_economic_growth_-_full_report.pdf adresinden alındı.
- Al Ain. (2019). الدوافع:السودان بجنوب الصراع في الصيني الانخراط التحليلات, <https://al-ain.com/article/south-sudan-china> adresinden alındı.
- Alao, A. & Alden, C. (2018). Africa's security challenges and China's evolving approach to Africa's peace and security architecture. C. Alden, A. Aloa, C. Zhang & L. Barber (Ed.), *China and Africa: Building Peace and Security Cooperation on the Continent* içinde (13-39). Cham: Palgrave Macmillan.
- Alden, C. & Large, D. (2013). China's Evolving Policy towards Peace and Security in Africa: Constructing a new paradigm for peacebuilding? M. G. Berhe

- & H. Liu (Ed.), *China Africa Relations: Governance, Peace, and Security* içinde (16-28). Ethiopia: Institute for Peace and Security Studies.
- Bercovitch, J. (1991a). International Mediation and Dispute Settlement: Evaluating the Conditions for a Successful Mediation. *Negotiation Journal*, 7(1), 17-30.
- Bercovitch, J. (1991b). International Mediation. *Journal of Peace Research*, 28(1), 3-6.
- Bercovitch, J. (1996). *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. London: Lynne Reinner Publishers.
- Bercovitch, J. & Houston, A. (1996). The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence. In *Resolving international conflicts: The theory and practice of mediation* (11-35). London: Lynne Reinner Publishers.
- China Daily. (2007, Ağustos 26). China Continues Humanitarian Aid to Darfur. http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-08/26/content_6056535.htm adresinden alındı.
- China Daily. (2019, Temmuz 31). China Urges South Sudan Parties to Accelerate Peace Implementation. <http://www.chinadaily.com.cn/a/201907/31/WS5d418c6ca310d830564020ee.html> adresinden alındı.
- De Waal, A. (2007). Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect. *International Affairs*, 83(6), 1039-1054.
- Embassy of People's Republic of China in the Republic of Estonia. (2005). Hu Jintao Meets with Sudanese President Bashir. <http://ee.china-embassy.org/eng/xnyfgk/t193867.htm> adresinden alındı.
- Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC). (2018a, Ekim 16). China Provides Humanitarian Aid to South Sudan. https://www.focac.org/eng/zfgx_4/rwjl/t1604337.htm adresinden alındı.
- Forum on China-Africa Cooperation. (2018b, Ekim 16), Speech by Amb. He Xiangdong at the Reception for the 69th Anniversary of the Founding of the People's Republic of China. https://www.focac.org/eng/zfzs_1/t1604336.htm adresinden alındı.
- Human Rights Watch. (2005). Sudan Events of 2005. <https://www.hrw.org/world-report2006/country-chapters/sudan> adresinden alındı.
- Kuo, L. (2017, Kasım 21). There's at Least One Place in Africa Where China's "win-win" Diplomacy is Failing. *Quartz Africa*. <https://qq.com/africa/1111402/south-sudan-china-win-win-diplomacy-struggles/> adresinden alındı.
- Large, D. (2008). China's Sudan Engagement: Changing Northern and Southern Political Trajectories in Peace and War. *The China Quarterly*, 35(115), 93-106.
- Large, D. (2011). China and Post-Conflict Reconstruction in Africa: The Case of Sudan. *The South African Institute of International Affairs (SAIIA)*, Policy Briefing 36. <https://saiaa.org.za/research/china-and-post-conflict-reconstruction-in-africa-the-case-of-sudan/> adresinden alındı.
- Munene, D. (2019). Peaceful Resolution in S. Sudan Promoted by China. *China Daily*. http://www.chinadaily.com.cn/global/2019-09/20/content_37511356.htm adresinden alındı.
- Pen, Q. (2007). Efforts called to resolve Darfur issue. *China Daily*. http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-07/20/content_5439783.htm adresinden alındı.
- Permanent Mission of the People's Republic of China to UN. (2008, Subat 21). China Has Done «A Great Deal» for Solving Darfur Issue: Chinese Envoy. <http://www.china-un.org/eng/chinaandun/securitycouncil/regionalhotspots/africa/darfur/t468255.htm> adresinden alındı.
- Sudan Times. (2017, Mayıs 11). اتفاق النفط يعيد نفوذ الخرطوم على جوبا: خبراء <http://sudantimes.net/index.php/2017-04-11-09-32-00/item/2336-khartjuba> adresinden alındı.
- Sudan Tribune. (2016). بين النفط اتفاقية تمديد بيجثان السودان وجنوب السودان <http://www.sudantribune.net/اتفاقية-تمديد-بيجثان-السودان-وجنوب-السودان> adresinden alındı.
- Sudan Tribune. (2018a, Aralık 12). China Sends 100 Peacekeepers to Darfur. <https://www.sudantribune.com/spip.php?article66757> adresinden alındı.
- Sudan Tribune. (2018b, Ağustos 7). السودان جنوب سلام من الكبرى الخرطوم جائزة. النفط <http://www.sudantribune.net/جنوب-سلام-من-الكبرى-الخرطوم-جائزة-النفط> adresinden alındı.
- Sudan Tribune. (2019). برميل 6000 جنوب السودان يزيد إنتاج النفط: مسؤول <http://www.sudantribune.net/ط6000-النفط-إنتاج-يزيد-السودان-جنوب-مسؤول> adresinden alındı.
- Sudan Tribune. (2019). ديزي نادوسال بونج: لؤوسم. 6000 طفل نال جاتن! <http://www.sudantribune.net/6000-طفن-نال-جاتن-ديزي-ن-ادوسال-بونج-لؤوسم> adresinden alındı.
- Sun, D. & Zoubir, Y. (2015). China's Economic Diplomacy towards the Arab Countries: Challenges Ahead? *Journal of Contemporary China*, 23(95),

- 903-921.
- Sun, D. & Zoubir, Y. (2016). The Eagle's Nest in the Horn of Africa: US Military Strategic Deployment in Djibouti. *Africa Spectrum*, 51(1), 111-124.
- Sun, D. & Zoubir, Y. (2018). China's Participation in Conflict Resolution in the Middle East and North Africa: A Case of Quasi-Mediation Diplomacy? *Journal of Contemporary China*, 27(110), 224-243.
- The Observatory of Economic Complexity (OEC). (t.y.). Sudan. <https://oec.world/en/profile/country/sdn/> adresinden alındı.
- United Nations (UN). (2017, Haziran 29). Security Council Renews Mandate of African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur, Unanimously Adopting Resolution 2363 (2017). <https://www.un.org/press/en/2017/sc12893.doc.htm> adresinden alındı.
- United Nations (UN). (2019, Eylül 18). South Sudan Peace Process 'Precarious' but Advancing after Leaders Recommit to Transitional Government, Top Official Tells Security Council. <https://www.un.org/press/en/2019/sc13954.doc.htm> adresinden alındı.
- UN African Union Hybrid Operation in Darfur (UNAMID). (t.y.). United Nations peacekeeping. <https://unamid.unmissions.org/> adresinden alındı.
- UN Comtrade Database. (2007). <https://comtrade.un.org/> adresinden alındı.
- UN News. (2006, Kasım 28). Sudan Set to Respond Tomorrow on Planned UN-African Union force in Darfur – Annan. <https://news.un.org/en/story/2006/11/201082-sudan-set-respond-tomorrow-planned-un-african-union-force-darfur-annan> adresinden alındı.
- United to End Genocide. (2012). The Sudan–South Sudan Agreements: A Long Way to Go. <http://endgenocide.org/wp-content/uploads/2012/10/Sudan-South-Sudan-Agreements-Final.pdf?866be2> adresinden alındı.
- U.S. Department of the Treasury. (2017, Ekim 12). *Sudan and Darfur Sanctions*. <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/pages/sudan.aspx> adresinden alındı.
- Wang, Y. (2013, Aralık 26). China and Saudi Arabia Enjoy All-dimensional Strategic Cooperative Relations. *Embassy of The People's Republic of China in Antigua and Barbuda*. <http://ag.china-embassy.org/eng/zgwx/t1113187.htm> adresinden alındı.
- Wang, Y. (2014). Wang Yi Meets with Representatives of the Two Conflicting Parties of South Sudan. *Embassy of The People's Republic of China in Antigua and Barbuda*. <http://ag.china-embassy.org/eng/zgwx/t1118335.htm> adresinden alındı.
- Yang, Y. (2019). Chinese Peacekeeping Helicopter Unit to Sudan's Darfur Awarded UN Peace Medals. *Xinhua*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/18/c_138237598.htm adresinden alındı.
- Zhang, X. (Ed.) (2011, Temmuz 9). China Establishes Diplomatic Tie with South Sudan. Forum on China-Africa Cooperation. https://www.focac.org/eng/zfgx_4/zzjw/t838262.htm adresinden alındı.
- Zhao, L. (2014, Eylül 26). Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference. Embassy of The People's Republic of China in the United States of America. <http://www.china-embassy.org/eng/fyrth/t1195557.htm> adresinden alındı.